

2026, 10 (1), 575-598 | Araştırma Makalesi

Peygamberlerin İsmeti Çerçevesinde Zelle ve İtâb Meselesi: Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin Kelâmî Yaklaşımları Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme

H. İsmail Doğan¹

Abdullah Demir²

Öz

Kelâm literatüründe peygamberlerin ismeti, vahyin eksiksiz ve güvenilir biçimde tebliğ edilmesinin temel dayanağı kabul edilir. Buna karşılık Kur'an'da peygamberlere yönelik uyarı niteliğinde itâb ifadeleri yer alır. Ayrıca "zelle" kavramıyla anılan bazı peygamber fiilleri de bulunur. Bu çerçevede itâb ifadeleri ile zelle fiilleri, ismet sıfatını mahiyetine ilişkin tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Peygamberlerin günah işlediklerinin kabul edilmesi, nübüvvet görevleriyle bağdaşmadığı yönünde bir çelişki izlenimi doğurur. Bu makalede ismet sıfatı kapsamında zelle ve itâb meselelerinin Hanefî-Mâtürîdî mezhebinin iki önemli ismi Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (öl. 333/944) ile Nüreddin es-Sâbûnî (öl. 580/1184) tarafından nasıl yorumlandığı incelenmektedir. Çalışmada "zelle", "itâb" ve "efdal olanı terk etme" gibi kavramlar, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde doküman inceleme yöntemiyle Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin eserleri merkeze alınarak ele alınmış, metin çözümlemesi ve mukayeseli analiz teknikleriyle tahlil edilmiştir. Her iki âlimin; rivayet tenkidi, semantik çözümleme, Kur'an ve hadislerin anlamsal bütünlüğünü esas alma gibi yöntemler kullanarak muhtemel anlam ihtimallerini sıralayarak görüşlerini temellendirdikleri anlaşılmıştır. Bulgular, Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin peygamberlerin hem beşerî yönlerini kabul edip savduklarını hem de nübüvvet makamına özgü ilahî destek ve koruma altında bulduklarını birlikte kabul ettiklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Peygamberlik, İsmet, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Nüreddin es-Sâbûnî, İtâb, Zelle.

Doğan, Hacı İsmail - Demir, Abdullah. "Peygamberlerin İsmeti Çerçevesinde Zelle ve İtâb Meselesi: Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin Kelâmî Yaklaşımları Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Mart2026): 575-598. <https://izlik.org/JA26MU24SX>. <https://doi.org/10.32711/tiad.1863264>

Geliş Tarihi	14.01.2026
Kabul Tarihi	18.03.2026
Yayın Tarihi	31.03.2026
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Sivas, Türkiye, hacismail.dogan@meb.gov.tr, ORCID:0000-0003-1138-1948

² Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, abduhahdemir@aybu.edu.tr, ORCID:0000-0001-7825-6573

A Compa"rative Evaluation of the Issue of Zalla and Itāb within the Framework of the Prophets' Infallibility: The Kalām Approaches of Māturīdī and Şābūnī

H. İsmail Doğan¹

Abdullah Demir²

Abstract

In kalām literature, the infallibility of prophets (‘işma) is regarded as the fundamental basis for the complete and reliable transmission of revelation. However, the Qur’ān contains the i’tāb expressions (divine reproach) that carry a warning or reproachful tone toward prophets. In addition, there are certain prophetic actions referred to by the concept of zalla. In this context, itāb expressions and zalla-related actions have given rise to debates concerning the nature of the attribute of infallibility. Accepting that prophets may have committed sins creates an impression of inconsistency with their prophetic mission. This article examines how issues of zalla and itāb, within the framework of infallibility, are interpreted by two prominent figures of the Ḥanafī-Māturīdī tradition, Abū Maṣṣūr al-Māturīdī (d. 333/944) and Nūr al-Dīn al-Şābūnī (d. 580/1184). The study analyzes concepts such as “zalla,” “itāb,” and “abandoning what is more virtuous (al-afḍal)” through a qualitative document analysis based on a review of the relevant literature, focusing on the works of al-Māturīdī and al-Şābūnī and employing textual and comparative analysis techniques. It is understood that both scholars grounded their views by employing methods such as the critique of transmitted reports, semantic analysis, and emphasizing the semantic coherence of the Qur’ān and hadiths. The findings show that both al-Māturīdī and al-Şābūnī acknowledged and defended the human nature of prophets, while also affirming that they were under divine support and protection unique to the station of prophethood.

Keywords: Kalām, Prophethood, Infallibility of prophets (‘işma), Abū Maṣṣūr al-Māturīdī, Nūr al-Dīn al-Şābūnī, Divine reproach (i’tāb), Zalla (Minor mistakes).

Doğan, Hacı İsmail - Demir, Abdullah. “A Compa"rative Evaluation of the Issue of Zalla and Itāb within the Framework of the Prophets' Infallibility: The Kalām Approaches of Māturīdī and Şābūnī”. *Türkiye Journal of Theological Studies* 10/1 (Mart2026): 575-598. <https://izlik.org/JA26MU24SX>. <https://doi.org/10.32711/tiad.1863264>. <https://doi.org/>

Date of Submission	14.01.2026
Date of Acceptance	18.03.2026
Date of Publication	31.03.2026
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., Ministry of National Education, Sivas, Türkiye, hacismail.dogan@meb.gov.tr, ORCID:0000-0003-1138-1948

² Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology, Department of Kalam, Ankara, Türkiye, abduhahdemir@aybu.edu.tr, ORCID:0000-0001-7825-6573

Giriş

İsmet inancı, peygamberliğe dair temel tartışma konularından biridir. Kronolojik olarak en erken, tefsir ve hadis kaynaklarında temel çerçeve itibarıyla bu inanç mevcuttur. Şia'nın masum imam teorisi ile birlikte zamanla bu konunun üzerinde daha fazla durulduğu ve kelâm ve mezhepler tarihi literatüründe konunun daha ayrıntılı ele alındığı söylenebilir.⁵ Yoksa bu inanç, erken dönemlerde olmayan sonradan ortaya çıkmış itikadî yeni bir ilke değildir.⁶

Kur'an'dan peygamberlerin ismetine dair deliller bulmak mümkündür. Nitekim kelâm âlimleri, peygamberlerin kendilerine vahyedilenleri asla unutmayacakları⁷ ve Allah adına birtakım sözler uydurmuş olsalardı mutlaka cezalandırılacaklarına dair ilahî hükümler⁸ başta olmak üzere birçok âyeti peygamberlerin ismetine delil olarak değerlendirmişlerdir.⁹ Aynı şekilde Kur'an'da peygamberlere nispet edilen bazı hatalı karar veya davranışlar da anılır. Bu durumları ifade etmek için kullanılan "dalalet", "hata", "zenb", "ism", "zelle" ve "günah" gibi tabirlerden yalnızca "ism" ifadesinin kesin olarak günaha karşılık geldiği, bu ifadenin de peygamberler için kullanılmadığını değerlendirdiğimizde bu davranışların ve durumların anlam farklarına dikkat etmek gerektiği açıktır.¹⁰

Peygamberlerin masumiyetine delil teşkil eden ismet sıfatının sınırları tartışmalıdır. Zira meselenin beşerî boyutunun yanında ve akli ve nakli tarafları da vardır. Peygamberlerin tebliğ ettikleri hususlara öncelikle kendilerinin uymaları ve yaşayarak etrafındakilere örnek olmaları göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu korunmuşluğun boyutuna ve kapsamına açıklık getirmek gerekmektedir.¹¹

Mütetekillere göre peygamberlerin unutmaları veya Allah adına söz uydurmaları düşünülemez.¹² Bununla birlikte, peygamberlerin insan olmalarından kaynaklı birtakım davranışlarının nasıl değerlendirileceği ve bu davranışların ismet sıfatı ile nasıl bağdaştırılacağı konusu, kelâmî çözümlemeyi gerektirmektedir. Öte yandan Kur'an'da peygamberlere itaati emreden âyetlerin¹³ yanında onların hata yapmaları sonrası bağışlanma talep ettiklerini anlatan âyetler¹⁴ de vardır. Bu bağlamda ismet sıfatının neyi

⁵ Fatma Günaydın, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 28-29, 238.

⁶ Bu iddia hakkında bk. Ahmad Hasan, "The Concept of Infallibility in Islam", *Islamic Studies* 11/1 (1972), 2.

⁷ el-A'lâ 87/6-7.

⁸ el-Hâkka 69/44-47.

⁹ Mustafa Sinanoğlu, "Kelâmcıların İsmet Anlayışlarının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 3/8 (Eylül-Aralık 2000), 164-166.

¹⁰ Orhan Kanan, *Kur'an'da Peygamberlerin İsmeti ile Alakalı Kelimelerin Semantik Tahlili* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 139.

¹¹ Sinanoğlu, "Kelâmcıların İsmet Anlayışlarının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", 163.

¹² Ebû Hanîfe, *İmam-ı A'zâm'ın Beş Eseri (el-Fıkhü'l-Ekber)*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981), 68; Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, çev. Ömer Aydın (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2005), 272; Pezdevî, *Ehl-i Sümmet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017), 247; Nüreddin Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-hidâye*, thk. Muhammed Aruçi. (İstanbul: İSAM Yayınları, 1435/2014), 54; a.mlf., *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*, thk. Mehmet Bulut (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2014/1435), 12; Râzî, *Kelama Giriş*, çev. Hüseyin Atay (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 245; Teftâzânî, *Kelam İlminin Maksudları (el-Mekâsîd)*, çev. İrfan Eyibil, ed. Ahmet Kaylı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 644.

¹³ bk. Âl-i İmrân 3/132; Nisâ 4/69; Mâide 5/92; Nûr 24/54.

¹⁴ bk. A'râf 7/23; Hûd 11/47; Şuarâ 26/82; Kasas 28/16; Sâd 38/24; Nûh 71/28.

ifade ettiği ve mahiyetinin nasıl belirlenmesi gerektiği konusunda kavramsal karmaşıklık bulunmaktadır. Bu noktada Hanefî-Mâtürîdî kelâm sisteminin öncüsü ismi Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (öl. 333/944) ile Hanefîlerin Batı Karahanlılar dönemi âlimlerinden Nûreddin es-Sâbûnî'nin (öl. 580/1184) itâb âyetlerine dair kelâmî çözümlenmeleri, ismet meselesinin kapsam ve sınırlılıkları noktasında önemli veriler sunmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın temel problemi, "Hanefî-Mâtürîdî kelâm geleneğinde peygamberlerin ismeti doktrininin mahiyetinin nasıl temellendirildiği ve bu temellendirmenin gelenek içinde süreklilik mi yoksa dönüşüm mü arz ettiği" sorusudur. Bu soru, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde doküman inceleme yöntemi kullanılarak cevaplanmaya çalışılmıştır. Araştırmada, Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân* ve *Kitâbü't-Tevhîd* ile Sâbûnî'nin *el-Müntekâ min 'ismetü'l-enbiyâ, el-Kifâye fi'l-Hidâye* ve *el-Bidâye fi'uşûli'd-dîn* adlı eserleri birincil kaynak olarak ele alınarak bu metinler üzerinde metin çözümlenmesi uygulanmıştır. Bu sayede her iki mütekellimin peygamberlerin ismetine zahiren muarız görünen itâb âyetleri ve rivayetler karşısında başvurdukları rivayet tenkidi, semantik analiz, bağlam merkezli tevîl, alternatif ihtimallerin sıralanması ve kelâmî gerekçelendirme gibi çözümlenme araçları betimleyici biçimde ortaya konulmuştur. Ardından mukayeseli analiz yoluyla Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin ismet ve zelle kavramlarına yükledikleri anlamlar, yöntemsel tercihleri ve ulaştıkları sonuçlar karşılaştırılarak Hanefî-Mâtürîdî kelâm geleneği içindeki süreklilik ve farklılaşma noktaları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada Kur'ân'da peygamberlere nispet edilen hatalara ilişkin âyetlerin bu iki âlim tarafından nasıl yorumlandığı da incelenmiştir. Böylece her iki düşünürün geliştirdiği kelâmî çözümlenmelerin nübüvvet anlayışı bakımından ortaya koyduğu sonuçlar değerlendirilerek peygamberlerin masumiyeti inancının kelâmî sınırları belirlenmeye çalışılmıştır.

Literatürde peygamberlerin ismeti konusu, hem ileri gelen mezhepler ve âlimler hem de kavramsal düzeyde ele alınmıştır. Fatma Günaydın'ın *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti* başlıklı doktora çalışması, konuyu İmam Mâtürîdî merkezli bir okuma ile ele almaktadır.¹⁵ Buna karşılık Orhan Kanan'ın *Kur'an'da Peygamberlerin İsmeti ile Alakalı Kelimelerin Semantik Tahlili* adlı çalışması, tartışmayı doğrudan Kur'an dilinin imkânları üzerinden kurarak ismetle irtibatlandırılan lafızların anlam alanlarını, bağlam içi kullanımlarını ve anlam kaymalarını semantik çözümlenme çerçevesinde değerlendirmeye yönelmiştir.¹⁶ Mahmut Acar'ın *Ehl-i sünnet, Şia ve Mu'tezile'ye Göre Peygamberlerin İsmeti* çalışması ise konuyu mezhepler arası mukayese zemini üzerinden takip ederek ortaya koymaktadır.¹⁷ Karşılaştırmalı analiz yönteminin kullanıldığı bu çalışma ile Hanefî-Mâtürîdî kelâm geleneği özelinde alana katkı sunulması hedeflenmiştir.

1. Peygamberlerin İsmet Sifatının Sınırları

Kelâm mezhepleri, peygamberlerin büyük günahlardan (ism - kebîre) korunmuş oldukları noktasında genel bir mutabakata sahiptir. Ancak küçük hatalar, beşerî

¹⁵ Fatma Günaydın, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013).

¹⁶ Orhan Kanan, *Kur'an'da Peygamberlerin İsmeti ile Alakalı Kelimelerin Semantik Tahlili* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

¹⁷ Mahmut Acar, *Ehl-i sünnet, Şia ve Mu'tezile'ye Göre Peygamberlerin İsmeti* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

davranışlar, içtihadî tercihler ve unutmaya gibi durumların ismet kapsamına dahil edilip edilmeyeceği tartışmalıdır. Bu hususta temel olarak iki yaklaşım bulunur:

- a) *Mutlak Koruma Anlayışı*: Peygamberlerin, nübüvvetten önce ve sonra her türlü günaha uzak oldukları görüşü.
- b) *Sınırlı Koruma Anlayışı*: Büyük günahlardan korunmuş olmakla birlikte insan olmalarının bir sonucu olarak bazı sürçmeler yaşayabilecekleri görüşü.

Ebü Hanîfe (öl. 150/767) peygamberlerin, peygamberlikten önce ve sonra büyük günahlardan korunmuş olduklarını kabul eder. Ona göre peygamberlerden küçük hatalar meydana gelebilir ancak bu hatalar ilahî uyarı veya tevbe ile derhâl tashih edilir.¹⁸ Hanefî-Mâtürîdî geleneğin önemli temsilcilerinden Ebü'l-Muîn en-Nesefî (öl. 537/1142), peygamberlerin büyük günahlardan korunduğunu ancak küçük hatalar yapma ihtimalinin bulunduğu kanaatinde. Ona göre bu küçük hatalar günah olarak değerlendirilmemeli, ilahî terbiye ve yönlendirme çerçevesinde anlaşılmalıdır.¹⁹

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (öl. 324/935) peygamberlerin büyük günahlardan ve tebliğde yalandan kesin olarak korunmuş olduklarını kabul eder ancak peygamberlerin vakarını zedelemeyecek nitelikte küçük günahların olabileceğini dile getirir.²⁰ Eş'arî ekolünün sistemleştiricisi Bâkîllânî (öl. 403/1013) peygamberlerin nübüvvetten önce ve sonra hem büyük hem de küçük günahlardan masum oldukları belirtir. Ona göre peygamberlerin zelleleri olabilir ve bunlar "terk-i evlâ" olarak görülmelidir.²¹ Görüldüğü üzere Bâkîllânî Eş'arî'den farklı olarak peygamberlerin küçük günah işlediklerini kabul etmemekte, terk-i evlâ kabilinden zelle olarak nitelendirilmesini uygun görmektedir. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (öl. 478/1085), peygamberlerin günahlardan korunmuş olmalarını akli ve dinî bakımdan elzem görmektedir ancak ona göre bir beşer olarak peygamberlerden zelle denilen küçük hatalar görülebilir.²² Gazzâlî (öl. 505/1111); günah, aldatma, tebliğde hata, emanete hıyanet gibi durumların peygamberler için imkânsız olduğunu belirtir. Zelle örneklerini içtihadî ve terbiye amaçlı ilahî yönlendirmeler olarak değerlendirir.²³ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1209) ismet sıfatını akli ve naklî delillerle ayrıntılı şekilde temellendirir. Büyük günahlardan kesin korunmuşluk konusunda bütün Ehl-i sünnet'in ittifak ettiğini belirtir; küçük hatalara ihtimal verse de bunların vahiy ile derhal tashih edildiğini söyler.²⁴ Daha faziletli olanı terk etmek suretiyle peygamberlerin itâba maruz kaldığını ifade eden Râzî, bu duruma Hz. Âdem'in yasak meyveden yemesini ve Hz. Mûsâ'nın kıptiyi öldürmesini örnek verir.²⁵ Ehl-i sünnetin klasik sentezini devam ettiren âlimlerden Sa'deddin et-Taftâzânî'ye (öl. 792/1390) göre peygamberler büyük günahlardan tamamen korunmuştur. Peygamberlik makamının manevî ağırlığına zarar

¹⁸ Ebü Hanîfe, *el-Alim ve'l-Müteallim*, nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1949), 47.

¹⁹ Ebü'l-Muîn Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 1/413-417.

²⁰ Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *el-Lüma'*, nşr. Mc Carthy (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 42-43.

²¹ Ebü Bekr el-Bâkîllânî, *et-Temhîd* (Beyrut: Müessesetü'l-Kutub es-Sekâfiyye, 1987), 102-110.

²² İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-İrşâd*, thk. Muhammed Yusuf Musa- Ali Abdulmun'im Abdulhamid (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1950), 327-329.

²³ Ebü Hamid el-Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd* (Beyrut: Dâru'l-Âfâk, 1998), 170-176.

²⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, ed. Ahmet Hikmet Ünalı (Ankara: Akçağ Yayınları, 1989), 23/197-201.

²⁵ Ahmet Özdemir, "Fahreddin Râzî'de Peygamberlerin İsmeti Meselesi", *Turkish Studies* 13/9 (2018), 210-211.

vermeyen zellelerin ilahî murakabenin parçası olarak gerçekleşmesi ise mümkündür.²⁶ Peygamberlerin günah işlememesi (ismet) konusunda Mu'tezile mensupları arasında tam bir görüş birliğinden söz edilemez. Ebû Alî el-Cübbâî'ye (öl. 303/916) göre peygamberlerin bi'setten önce büyük günah işlemeleri mümkündür.²⁷ Mu'tezile'nin önde gelen âlimlerinden Kâdî Abdülcebâr'a (öl. 415/1025) göre peygamberler hem risâlet görevinin öncesinde hem de bu sorumluluğunu yükledikten sonra günah işlemekten korunmuşlardır.²⁸ Bununla birlikte her ikisi de peygamberlik sonrası hayatlarında günah işlemelerinin caiz olmadığı kanaatindedirler. Şîa ise peygamberlerle birlikte imamların da doğumlarından itibaren mâsum oldukları ve korundukları görüşündedir.²⁹

Bu korumanın peygambelerin iradesini ortadan kaldırıp kaldırmadığı da önemli bir konudur. Bu noktada Mâtürîdîler, Mu'tezile ve Şîa ismetin peygamberlerin iradesini yok etmediğini, onları günah işlemekten aciz bırakmadığını kabul eder. İmam Eş'arî ve bazı Eş'arî kelâmcıları ise "Allah'ın peygamberde taati yaratıp mâsiyeti yaratmaması" şeklindeki ismeti tanımları ile peygamberleri adeta melek statüsüne çıkarıp günah işleme iradelerini yok saymışlardır.³⁰

Kelâm âlimlerinin görüşleri birlikte değerlendirildiğinde ismetin, peygamberlerin büyük ve çirkin günahları işlemekten ve tebliğde hata etmekten kendi iradelerine ek olarak Allah tarafından da korundukları anlamına gelmektedir. Bu anlamda ismet hem insanlara güven vermek hem de peygamberi gûnahtan uzak tutmak için bahşedilmiş ilahî bir lütuftur. Peygamberler ismet sıfatının bir gereği olarak küfür, şirk, nifak gibi büyük günahlardan; küçük günahların çirkin olanlarından, tebliğde hata etmekten, ahlâkı ve vakarı zedeleyecek fiillerden hem kendi gayretleri hem de Allah'ın lütfu ile korunurlar. Buna karşın ismet, insan olmalarının doğal sonucu olan unutmama sonucu hata işlemeleri ve terk-i evlâ türünden davranışları yapmalarına engel değildir. Zaman içinde zelle olarak kavramsallaştırılan bu tür hatalar, Allah'ın ikazı ile peygamberler tarafından giderilmiştir.³¹ Bu noktada Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin konuya dair yaklaşımları ayrıntılı olarak sunulacaktır.

1.1. Mâtürîdî'nin İsmet Anlayışının Kapsamı ve Sınırları

Mâtürîdî, Ebû Hanîfe'nin inanca dair görüşlerini kelâm metodolojisini kullanarak temellendirmiş ve açıklamıştır. Bu durum, ismet anlayışı için de geçerlidir. Mâtürîdî'ye göre ismet (masumiyet), emri yerine getirmesi ve yasaktan kaçınması için kişinin koruma

²⁶ Sa'deddin et-Teftâzânî, *Şerhü'l-Akâid*, çev. Talha Hakan Alp (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017), 152-156.

²⁷ Orhan Şener Koloğlu, *Cübbâilerin Kelâm Sistemi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 462.

²⁸ bk. Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî* (Mısır: Vezâretü's-Sakâfe ve'l-İrşâd al-Kümü, 1962), 15/281, 286; Seyfeddin el-Âmidî, *Ebkâru'l-efkâr fi usûli'd-dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî (Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1424/2004), 4/145-146.

²⁹ Emre Köksal, *İlk Dönem Kelâmında Nübüvvet Tartışmaları-Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında-* (Ankara: Fecr Yayınları, 2025), 129; Mahmut Acar, *Bütün Yönleriyle Ehl-i sünnet, Şîa ve Mu'tezile'ye Göre Peygamberlerin İsmeti* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022), 47.

³⁰ Emre Köksal, *İlk Dönem Kelâmında Nübüvvet Tartışmaları-Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında-* (Ankara: Fecr Yayınları, 2025), 131-132; Mehmet Bulut, "İsmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/135.

³¹ İsmet sıfatının kapsam sınırları için bk. Mustafa Ünverdi, "Hz. Peygamber'in Ayrıcalıklı Yönlerinin Tevarüs Etmesinin İmkânı (İsmet Sıfatı Örneği)", *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2015), 404-405; Zeki Yıldırım, "Kur'an'da Peygamberlerin İsmet Sıfatı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 109-111.

altına alınmasıdır.³² Allah tarafından peygamberlere bahşedilen temel niteliklerinden olan ismet, ilahi bir lütuftur.³³ Ona göre Allah'a ve peygamberlere itaati emreden âyetler³⁴ ile peygamberin verdiği hükmün sorgulanamayacağını belirten âyetler³⁵ ismet sıfatı için açık delillerdir. Allah tarafından peygamber olarak seçilen kimseler, toplumlarının en sâlih kimseleridir. Günah işleyen bir kimsenin peygamber olarak seçilmesi ise asla düşünülemez. Peygamberler vahyi aktarma görevlerinin doğası gereği olarak hata yapmama konusunda özel bir ilahî koruma altındadırlar. Kur'an'da zikredilen ve zahiren hata olarak görülebilecek peygamber davranışları ise "efdali terk" kabilinden zellelerdir.³⁶ Normal insanlar için hata olarak algılanmayan bu durumlar, peygamberlik makamının yüceliği sebebiyle peygamberlerin itâba³⁷ maruz kalmalarına yol açar. Bu durumlar ilahi uyarı ile düzeltilse de günah değil zelle olarak nitelendirilirler. Sonuç olarak Mâtürîdî'ye göre bir peygamberin günah (ism) işlemek istemesi, bir günahı işlemek üzere harekete geçmesi ya da günahı işlemesi söz konusu olamaz.³⁸ Bu düşüncesi sebebiyle o, Türkçeye "Peygamberlerin Günahları" şeklinde çevrilebilecek *Me'âşî'l-enbiyâ'* adlı eserini yazan kişiyi tekfir etmiştir.³⁹

Mâtürîdî, peygamberlerin ahlâkî bakımdan kusursuz olmaları gibi bedenî açıdan da engelsiz olmaları gerektiğini savunur. Ona göre peygamberlerin üstün ahlaki karaktere ve mükemmel fiziksel özelliklere sahip olmaları, vahyin bütünlüğü açısından kritik bir güvence oluşturur.⁴⁰ Zira bir elçi, doğası gereği kendisini göndereni temsil eder.⁴¹ Hatta o, bu bakış açısı ile Hz. Mûsâ'nın "dilinin peltek olduğu" yönündeki rivayetleri de reddeder ve bunun öfke anındaki bir tutukluktan ibaret olduğunu belirtir.⁴² Bu açıdan peygamberlerin fizikî bir eksikliğe sahip olduklarını iddia etmek onların temsil ettikleri ilâhî otoriteye gölge düşürmek anlamına gelir. Mâtürîdî'nin buradaki hassasiyeti, peygamberlerin her açıdan kınanmaktan korunmuş oldukları yönündeki kanaatine dayanır. Zira o peygamberlerin hem ahlaken hem de fiziken üstün olmalarını, peygamberliklerinin bir delili olarak saymaktadır.⁴³ Bu açıdan peygamberlerin yalnızca ahlâkî değil bedenî bakımdan da kusursuz olmaları gerektiğini savunması onun ismeti bütüncül bir varlık tasavvurunun parçası hâline getirdiğini göstermektedir. Mâtürîdî'nin itâb âyetlerinin yorumunda, peygamberlerin hata yapma ihtimalini ortadan kaldırmak için tevil mekanizmasını sonuna kadar kullandığını görülmektedir.⁴⁴ Dolayısıyla

³² Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, ed. Yûsuf Şevki Yavuz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 1/254.

³³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 10/329.

³⁴ İlgili âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/132; en-Nisâ 4/13, 14, 69, 80; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 8/20, 24; en-Nûr 24/52, 54; el-Ahzâb33/70; Muhammed 47/33; el-Fetihi 48/17; el-Hucurât 49 /14; et-Tegâbün 64/12.

³⁵ el-Ahzâb 33/36; en-Nisâ 4/65.

³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/339; 13/431.

³⁷ Fahreddin er-Râzî, itâbı "nazik uyarı" olarak nitelendirmektedir. bk. Fahreddin er-Râzî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Hasan Fehmi Ulus (İstanbul: İlim Yayınları, 1986), 137.

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/318.

³⁹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 28; a.m.f., *Mâtürîdî'ye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), 27-28.

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/329.

⁴¹ Mustafa Can, *Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvet Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 219.

⁴² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/329.

⁴³ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2003), 254.

⁴⁴ Günaydın, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti*, 236.

Hristiyan geleneğinde yer bulan günah işleyen bir peygamber anlayışı, Mâtürîdî'den tamamen uzak bir anlayıştır.

İsmet sıfatının anlam çerçevesini belirlerken Mâtürîdî, beşerî korku ve endişe gibi insani duyguların peygamberlerde bulunmasının ismetle çelişmeyeceğini vurgular. Zira ismet, insani zaafı ortadan kaldırmaz sadece peygamberleri dinî görevlerinde hata ve günah işlemeye karşı korur. Bu sebeple peygamberler, ümmetlerine örnek olmakla birlikte, insan olmanın doğal sonucu olarak korku, endişe ve merhamet gibi duyguları taşımaya devam ederler.

Mâtürîdî'nin ismet sıfatına dair değerlendirmelerinden su sonuçları çıkarmak mümkündür:

- Peygamberlerin ismet sıfatı vardır.
- İsmet, emri yerine getirmesi ve yasaktan kaçınması için kişinin koruma altına alınmasıdır. İsmet, ilahi lütuf ile gerçekleşir. İsmet sıfatının bulunması, peygamberlerin iradelerini ve imtihanlarını ortadan kaldırmaz. Korku ve endişe gibi insani vasıflar da ismet ile birlikte yok olmaz, varlığını devam ettirir.
- Peygamberlerin Allah tarafından uyarılmalarına sebep olan durumlar, günah ya da hata değil, zelle olarak isimlendirilir. Zelle, daha faziletli olanı terk etmektir. Normal insanlar için bir hata olarak değerlendirilmeyen bu durumlar peygamberler için itâb sebebidir.
- Peygamberler, içinde yaşadıkları toplumların en üstün ahlaki vasıflarına sahip kimseleridir.
- Peygamberlerin fiziki anlamda kusurları da yoktur.⁴⁵

1.2. Sâbûnî'nin İsmet Anlayışının Kapsamı ve Sınırları

Sâbûnî'nin peygamberlerin ismetine dair *Müntekâ min işmeti'l-enbiyâ* adlı eseri bulunmaktadır. Eserin mukaddimesinde *el-Müntekâ'yı*, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Yahyâ el-Beşâgarî (4./10. yüzyıl) tarafından kaleme alınan *'İşmetü'l-enbiyâ'* diye şöhret bulan *Keşfü'l-ğavâmiz fi ahvâli'l-enbiyâ* adlı eserden özetlediğini söyler.⁴⁶ *'İşmetü'l-enbiyâ'*; *Peygamberlerin Günahları (Me'âşî'l-enbiyâ)* adlı eseri yazan ve Mâtürîdî'nin de bu yüzden tekfir ettiği kişinin edepsizliğine cevap olarak yazılmıştır. Sâbûnî bu eseri özetleyerek yeniden gün yüzüne çıkartmıştır. Bu davranışı, onun ismet konusuna verdiği önemi ve döneminde ismet konuda bilgilenme ihtiyacı olduğunu düşündüğünü göstermektedir.

O, eserlerinde ismeti sözlük anlamıyla “koruma (hıfz)” ve “engel olma (men)” kavramları üzerinden açıklamakta ve daha fonksiyonel bir çerçevede ele almaktadır. Bu kapsamda, peygamberlerin vahyi eksiksiz biçimde tebliğ edebilmeleri için hatadan korunmalarının zorunlu olduğu düşünülmektedir. Zira ismet, peygamberleri günah işlemekten alıkoyan ilâhî bir kuvvettir.⁴⁷ Ona göre Allah, peygamberlerine yükledikleri

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7/307.

⁴⁶ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 22.

⁴⁷ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 203; a.mlf, *el-Bidâye*, 110.

ağır sorumlulukları bu kuvvet aracılığıyla taşıma gücü vermektedir.⁴⁸ Bundan dolayı ismet sıfatı, nübüvvetin epistemolojik teminatıdır.

Mâtürîdî gibi Sâbûnî de peygamberlerin hatalarını araştırmanın doğru olmadığını belirtir. Çünkü peygamberlerin yaptıkları davranışların hikmetini en iyi Allah bilmektedir. Onların bu kapsamdaki davranışlarını yorumlarken hevâdan uzak durmak gerekir aksi takdirde kişi hüsrana uğrar.⁴⁹ Bu meseleler değerlendirilirken hevadan uzak durulması ise Allah'ın bereketine ulaştırır. Ona göre kim de bu konuyu hafife alırsa şakî olur.⁵⁰ Bu görüşleri ile onun, konuya hevadan uzak yani önyargısız ve ilmî ciddiyetle yaklaşılmasını ve bu bakış açısıyla ilerlenmesini önemseydiği anlaşılmaktadır. Peygamberler ile ilgili konuların müzakeresinde onların beşer olmalarından önce "Allah'ın görevlendirdiği elçiler oldukları" gerçeği ön planda tutulmalıdır.

Sâbûnî'nin ismet sıfatına dair değerlendirmelerinden su sonuçları çıkarmak mümkündür:

- Peygamberlerin ismet sıfatı vardır ve peygamberlerin nitelikleri arasında olmazsa olmazdır. İsmet, kişiyi lekeleyecek ve kıymetini düşürecek şeylerden korunması demektir. İsmet, peygamberleri günah işlemekten alıkoyan ilâhî bir kuvvettir ve Allah'ın lütfu ile gerçekleşir. Fakat ismet peygamberlerin imtihanını ve iradelerini ortadan kaldırmaz.
- İsmet, nübüvvetin hem geçerliliği hem de güvenilirliği için zorunludur.
- Peygamberlerin ismeti, ümmetin manevî direncine de güç kazandırır.
- Peygamberlerin hatalarını araştırmak uygun değildir; onların davranışlarının maksadını en iyi Allah bilir.
- Zelle peygamberlerin kasten veya ihtiyaren değil unutarak işledikleri hatalara denir. Bir diğer anlamıyla peygamberlerin daha faziletli olanı terk etmesidir.⁵¹

Sonuç olarak Mâtürîdî ve Sâbûnî, ismeti, peygamberlerin büyük ve çirkin günahları işlemekten ve tebliğde hata etmekten, kendi iradelerinin yanı sıra Allah'ın korumasıyla da korunmaları şeklinde anlamaktadır. Onlar ismetinin Allah'ın fazlı ve lütfuyla mümkün olduğunu ancak bu ilâhî lütfun peygamberlerin imtihanlarını ve iradî sorumluluklarını ortadan kaldırmadığını benimser ve savunurlar. Böyle olmasaydı, fiillerinde mecbur olacaklarını, itaate veya günahı terke mecbur kalan kimselerin ise yaptıkları veya terk ettiklerinden sevap alamayacaklarına dikkat çekerler. Peygamberlerin fiillerinin sevap sebebi olmaktan çıktığını söylemek ise onlara göre bâtil bir sözdür. Peygamberlerden günah işlemeleri veya itaati terk etmeleri tasavvur edilemeseydi, Allah'ın onları günahattan nehyetmesi ve itaatle emretmesi de uygun olmazdı. Tıpkı âmâyâ harama bakmaktan yasaklanmaması ve felçliye hareket emredilmemesi gibi. Emir ve nehiy ortadan kalktığında itaat ve günah gerçekleşmez. Çünkü itaat, emre uymaktır ve günah, nehiy irtikâptir. İtaat ve günah ortadan kalktığında

⁴⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 178.

⁴⁹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 247.

⁵⁰ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 178.

⁵¹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 206; a. mlf., *el-Müntekâ*, 231.

ismet de gerçekleşmez. Bundan dolayı onlara göre ismet ile iradenin yok olduğu iddiası bâtıldır.⁵²

2. İtâb Âyetlerinin Anlaşılmasında Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin Kelâmî Yöntemleri

Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin ismet anlayışlarının netleştirilebilmesi için itâb âyetlerine dair yorumlarının incelenmesi de gereklidir. Zira ismet meselesi itâb meselesinden bağımsız düşünülemez. Onların ismet anlayışlarının teorik çerçevesinin itâb içeren âyetleri yorumlama biçimlerinde netleştiği söylenebilir. Bu bağlamda her iki âlimin itâb âyetlerine dair kelâmî çözümlerinden önce itâb kavramını nasıl anladıklarına değinmekte fayda vardır.

İtâb, kelimesi “a-t-b (عتب)” kökünden türemiş olup sözlükte “Birine sitem etmek, uyarmak, serzenişte bulunmak, bir kimseyi yaptığı işten dolayı ayıplamak, kırıcı olmayan kınama ve hoşnutsuzluk sebebiyle yapılan sözlü uyarı, dostça uyarı ve yumuşak ikaz” gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise “karşıdakine kusurunu kaba bir azarlama olmaksızın hatırlatma, yumuşak bir ikazda bulunmak” demektir.⁵³ İtâbda “ilahi emre muhalefet etmek, çirkin fiilleri işlemek” gibi hatalar söz konusu değildir. İtâba maruz kalan peygamberler verdikleri kararda ısrar etmezler ve derin pişmanlık duyarlar. Kur'an-ı Kerim'de geçen ve peygamberlere yapılan bu itâbların yadırganacak ve normal dışı karşılanacak bir yönü yoktur. Allah, peygamberleri azarlamak veya cezalandırmak için değil onları kemale erdirmek için uyarmıştır. Ayrıca bu durum Hz. Peygamber'in ve diğer peygamberlerin mutlak manada gaybı bilmediğinin delilidir. Eğer onlar gaybı bilmiş olsalardı itâb âyetleri ile karşılaşmayacaklardı. Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin itâb âyetlerini ismet bağlamında ele alırken çoğu zaman ortak kanaatleri paylaştıkları görülür, zaman zaman da meseleye farklı pencerelerden baktıklarını müşahede edilir. Onların ismet ve itâbla bağlantılı konularda geliştirdikleri çözümler ayrı başlıklar hâlinde incelenecektir.

2.1. Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi

Peygamberlerin ismet sıfatına zahiren aykırı gibi görünen durumların kelâmî çözümlenmesinde Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin başvurdukları ilk yöntem rivayetlerin sıhhat ve dil bilimsel açıdan tahlil edilmesidir.

İsmet itikadını korumaya odaklanan Mâtürîdî'nin, rivayetlerin tahlil ve tenkide tabi tutmadan kabul etmediğini ve ismete aykırı durumları reddettiği görülür. Ona göre kendi alanlarında doğru bilgiye ulaşmada otorite bilgi kaynakları akıl, nakil ve duyulardır.⁵⁴ Hz. Peygamber ve diğer peygamberler hakkında herhangi bir konuda “yaptı; yapmadı” şeklinde hüküm verebilmek için önce rivayetlerin analiz edilmesi, Kur'an'ın bütünlüğü ve akıl-nakil dengesi açısından değerlendirilmesi gerekir. Onun bu yöntemi, rivayetleri eleştirel bir süzgeçten geçirip akli ve nakli bütünlüğü koruma esasına dayanmakta ve “Haşviyye”⁵⁵ olarak nitelenen zahirci rivayet anlayışına karşı sistematik

⁵² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, 1/254; Sâbûnî, *el-Kifâye*, 203-204.

⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâr Şâdir, 1414.), “atb”, 1/566-567; Murtazâ ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arûs min Cevähiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 1965), “atb”, 2/390-391.

⁵⁴ Mâtürîdî kelâmında bilgi kaynakları ve değerleri hakkında bk. Abdullah Demir, *Ebü İshâk es-Saffâr'ın Kelâmî Yöntemi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 331-436.

⁵⁵ Hicrî 2. yüzyıldan itibaren varlığı bilinen Haşviyye kavramı, kullanıldığı döneme ve çevreye göre farklılık arz

bir duruş olarak öne çıkmaktadır. Sâbûnî Haşviyye'yi inançlarını, tahkik etmeksizin nakillerin zâhirlerine dayandıranlar olarak tanımlar.⁵⁶

Mâtürîdî'nin, ismete mugayir yorumları reddetmesinin somut örneklerinden biri Hz. Yûsuf kıssasında karşımıza çıkmaktadır. Ona göre Yûsuf sûresinin 24. âyeti olan "*Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer Rabb'inin işareti ve ikazını görmeseydi o da kadını arzulardı...*" kapsamında Hz. Yûsuf'un "kadını arzuladığı ve eyleme dönüşecek bir fiil yaptığı" şeklindeki aktarılan yorumlarının hepsi hurafedir ve aslı yoktur.⁵⁷ Zira aynı sûrenin 32. âyeti,⁵⁸ Hz. Yûsuf'un "kadını arzulamadığına" açık bir delildir. Mâtürîdî, Hz. Yûsuf'un onu arzulamasının "Rabb'inin işareti ve ikazını görmeseydi" şartına bağlandığına dikkat çekmektedir. Yani Rabb'inin uyarı ve işareti görmeseydi onu arzulayacaktı. Bu yorumda Allah'ın koruması, ismet olarak kavramsallaşan korumadır. Bu kapsamda o, bu durumu şu âyetle de desteklemektedir: "*Seni yerinde sağlam tutmasaydık neredeyse -biraz da olsa- onlara kayacaktın!*" (el-İsra, 17/74).⁵⁹ Bu âyette de Allah'ın korumasına vurgu yapılmaktadır. Hz. İbrâhim'in üç yerde yalan söylediğini iddiasını da tahlil eden Mâtürîdî, ismeti muhafaza etme ve rivayetleri analiz etme yöntemini devam ettirmekte ve bahse konu olayların hiçbirinin yalan olarak nitelendirilemeyeceğini ifade etmektedir.⁶⁰

"Hz. Peygamber'e, Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in kimler olduklarının ve başlarına neler geldiğinin sorulduğunu, onun da "Size yarın haber vereceğim" deyip "İnşallah" demediği iddiasını değerlendiren Mâtürîdî, rivayetleri akli ve nakli analize tabi tutmak suretiyle çözümlene yapmaktadır. Ona göre Hz. Peygamber hakkında dile getirilen durumun gerçekleşmiş olması imkânsızdır, yapılan aktarımlar da yalandır. Hz. Peygamber'in, Allah'ın izni olmaksızın "Size yarın haber vereceğim." demiş olması mümkün değildir. Allah'ın bunun üzerine vahyi kesmesi ve Hz. Peygamber'in soruların cevabını vaktinde verememesi mümkün değildir. Dolayısıyla bütün bu rivayetler ve iddialar batıldır.⁶¹ Hz. Peygamber hiç kimse ile Ashâb-ı Kehf'in sayısı konusunda tartışmamış, hiç kimseden bilgi istememiş ve inşallah demeden vaatte bulunmamıştır.⁶² Aynı şekilde ona göre Garanik hadisesine temel oluşturduğu iddia edilen her düşünce yanlıştır. Bu konu ile ilgili tüm rivayetler hikâyedir ve hayal mahsulüdür.⁶³

Hz. Muhammed'in Zeyneb bint Cahş (öl. 20/641) ile evlenmesi ve öncesinde gerçekleştiği iddia edilen hususlara dair rivayetleri ele alan Mâtürîdî, analiz yapılmayan rivayetlerin kabul edilmesini uygun görmez. Ona göre Resulullah'tan olayın nasıl olduğuna dair sabit

etmektedir. bk. Metin Yurdağür, "Haşviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997) 16/426-427. Haşviyye'nin zihni çözümlemesi açısından Sâbûnî'nin tanımlaması önemlidir: "Kim Hz. Mûsâ'nın kötü sözlü, kızgın ve kaba olduğunu iddia ederse onlar Haşviyye'dendir. Çünkü onlar peygamberlerin sıfatlarını bilmiyorlar. İman ile kızgınlığı, Allah'ın hukukunu ikame etmedeki sebat etme ile bıkkınlığı ve Allah'ın haklarını talep etmesi nefsin isteklerini ayırt edemiyorlar." bk. bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 63, 85, 95, 134, 141, 188. a.mlf., *el-Kifâye*, 204-206; a. mlf., *el-Bidâye*, 29, 111, 189.

⁵⁶ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 205-206.

⁵⁷ "Müfessirlerin söyledikleri, kadın Yusuf için sırt üstü yattı, Yusuf da kadını arzuladı, yani Yusuf da pantolonunu çıkardı ve benzeri sözlerinin hepsi hurafedir, aslı yoktur". Bk. Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7/318.

⁵⁸ "*Kadın dedi ki: İşte hakkında beni knadığınız şahıs budur. Ben onunla beraber olmak istedim. Fakat o, iffetini korudu...*"

⁵⁹ Bk. Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7/319.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 9/388; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 12/187.

⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 9/27-28.

⁶² Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 9/55.

⁶³ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 8/368-369.

bir rivayet olmadıktan sonra “Şöyle şöyle olmuştur.” denilemez.⁶⁴ Ayrıca âyette geçen “Bunu derken Allah’ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun.” ifadesi ile ne kastedildiğini ve Hz. Peygamber’in içinde ne sakladığının da bilinemeyeceğini belirtir. Zira Resulullah’tan ‘Ben içimde şunu sakladım.’ diye bir açıklama gelmedikçe “Şunu veya bunu içinde saklamıştır.” denilemez.⁶⁵

Hız. Peygamber’in münafıkların cenaze namazını kılmasını, “Onların arasından ölen birinin namazını sakın kılma, mezarı başında durma! Çünkü onlar Allah ve resulünü inkâr ettiler ve yoldan sapmış olarak öldüler.” âyeti⁶⁶, yasaklamaktadır. Mâtürîdî, bu âyetin sebab-i nüzulü olarak gündeme getirilen Hz. Peygamber’in münafıkların lideri Abdullah b. Übey’in cenaze namazını kıldığı iddiasını ele alırken olayın gerçekleştiği zaman ile âyetin iniş zamanının karşılaştırılması gerektiğine dikkat çeker. Ona göre bahsi geçen olayın yaşandığını iddia edenler olduğu gibi hiç gerçekleşmediğini söyleyenler de vardır. Burada asıl mesele, iddia edilen hadisenin söz konusu yasağın ardından mı yoksa önce mi meydana geldiğinin tespitidir. Mâtürîdî, bu konuda kesin bir delil bulunmadığını belirtir ve sağlam bir kaynağa dayanmadan hüküm vermenin uygun olmayacağını ifade eder.⁶⁷

Sâbûnî, peygamberlerin ismeti konusunda “Üstadımız” dediği⁶⁸ Mâtürîdî’nin görüşlerini benimser ve benzer bir metodolojik tavır sergiler. Ona göre peygamberlerin ismetine aykırı gibi görünen rivayetler ya sahih değildir ya da yanlış yorumlanmaktadır. Örneğin, Hz. Yûsuf’un Züleyha’ya meylettiği iddiası, onun nefesine yenik düştüğü anlamına gelmez; bilakis ilahî uyarı ile ismetin, korunmuş olmasının açık delilidir. Bu bakımdan, Kur’an’daki “O da kadını arzulayacak gibi olmuştu, eğer Rabbinin işaretini görmeseydi...”⁶⁹ âyeti, ismet sıfatının gerçekleşen bir örneği olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla Hz. Yûsuf’un meyletmesi asla söz konusu olamaz, Allah onu korumuştur.⁷⁰ Öte yandan “Kapıya yöneldiler...”⁷¹ âyeti, Hz. Yûsuf’un ismetine açık bir delildir. Çünkü Hz. Yûsuf’un kapıya yönelmesi kaçmak içindir. Züleyha ise kapıyı kapatmak ya da Hz. Yûsuf’u vazgeçirmek için koşmuştur.⁷² Aynı şekilde Hz. Dâvûd’un hata ettiğine dair rivayetler sahih değildir ve burada kastedilen mana “insanî bir acelecilik” olarak görülebilir ancak günah olarak yorumlanamaz.⁷³

Hız. İbrâhim’in üç yerde yalan söylediğini iddiasını değerlendiren Sâbûnî söz konusu iddiaların sayısı altı olarak ifade etmekte ve bunu kesin bir dille yalanlanmaktadır. Ona göre haberler doğru sayılsa ve Hz. İbrâhim’in yalan söylediği iddiasını insanlar zahirde yalan olarak algılasa da bu gerçekte doğru bir sözdür. Peygamberlerin sözleri ve fiillerinin vahiy ile belirlendiğini Mâtürîdî’ye nispetle dile getiren Sâbûnî, Hz. İbrâhim’in putların kırılması sonrası söylediği söz ile hasta olduğunu beyan ettiği durumla ilgili müfessirlerin değerlendirmelerinin, peygamberlerin hâline uygun olmayacağını

⁶⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 11/394.

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 11/394-395.

⁶⁶ et-Tevbe 9/84.

⁶⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 6/453.

⁶⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 249.

⁶⁹ Yûsuf 12/24.

⁷⁰ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 70-71.

⁷¹ Yûsuf 12/25.

⁷² Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 72.

⁷³ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 141.

belirtir.⁷⁴ Dolayısıyla her iki mütekellim de rivayetlerin tahlil ve tenkit edilmeden kabulünü uygun görmemekte ve ismete mugayir durumları kabul etmemektedir. Hz. Muhammed'in Zeyneb bint Cahş ile evlenmesini değerlendiren Sâbûnî, "Bu rivayetler doğru ise Peygamberimizin özel bir durumu olabilir." demekte ve kesin hüküm vermenin ancak kesin bilgi ile mümkün olacağına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda o, aktarılan iddiaları kesinlikle kabul etmez. Ona göre de aktarılanlar gerçeklerden uzak yorumlardır. Zira bunlar hem Peygamberimizin yaşantısına hem de Kur'an'ın nazmına uygun değildir. Çünkü Peygamberimizin kalbinde boşanmasını arzu edip dilinde başka bir şey söylemesi mümkün değildir.⁷⁵

2.2. Rivayetlerin Tevili ve Tartışmalı Kelimelerin Semantik Analizi

Mâtürîdî'ye göre peygamberlerin günah işlediğini ya da hata ettiğini anlamına gelen her türlü yorum yanlıştır ve haddi aşmaktır. Örneğin "Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek, eşiyle beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir." âyetinin⁷⁶, şeytanın Hz. Havva'ya birtakım telkinlerde bulunduğu şeklinde tevil edilmesi batıldır. Ona göre müfessirlerin bu âyetin tefsiri sadedinde aktardıkları rivayet -ki gerçeğe uzaktır- sahih olsa dahi bunda bir şirk söz konusu olmaz.⁷⁷ Dolayısıyla Hz. Âdem ve Havva ile ilgili günaha düştüklerini söylemek ve peygamberlerin günah işlediklerini ima etmek doğru değildir. Zira peygamberler günah işlemekten masumdurlar.

İtâb âyetlerinin teviline dair örneklerden biri de Hz. Nûh'un inkâr eden evladı için Allah'a dua etmesi⁷⁸ meselesidir. Mâtürîdî, Hz. Nûh'un, oğlunun kendisine tâbi olacağını umduğu ve bu durumda kendi dininden olacağını düşündüğü için dua ettiği kanaatindedir. Dolayısıyla burada hata ya da günah olacak bir durum söz konusu değildir.⁷⁹ Aynı konuyu değerlendiren Sâbûnî, Hz. Nûh'un davetini, kâfiri yanına çağırma değil, iman etmeye davet etme ve sonrasına gemiye binme izni olarak değerlendirir. Bu açıdan Hz. Nûh'un oğlu ile ilgili talebi Hz. İbrâhim'in babası ile ilgili talebi gibidir ki Allah'ın durumu ortaya koyması ile birlikte o, bundan vazgeçmiştir.⁸⁰

Mâtürîdî'nin sahih rivayetleri tevil etmesinin bir diğer örneği, Hz. İbrâhim'in "Allah'ı arayışı" olarak ifade edebileceğimiz yıldıza, Ay'a ve Güneş'e "Rabbim budur!"⁸¹ şeklindeki ifadesidir. Ona göre Hz. İbrâhim bu sözü "Bu, bana bahsettiğiniz kişi midir?" anlamında kullanmıştır. Yani o kendisinin kavminin bahsettiği konumda olmadığını ifade etmek ve onları reddetmek anlamında "Bu o mu?" demiştir ya da kendince malum olan hususu ikrar etmek veya alay etmek amacıyla böyle söylemiştir.⁸² Sonuç olarak bu sözler, Hz. İbrâhim'in kavminin inançlarını reddetmek için uyguladığı öğretim ve ders verme amaçlı bir yöntemdir; yoksa haşa onun hayatının bir döneminde şirk içinde olduğu olarak düşünülebilir küfürle ilişkilendirilemez. Aynı şekilde onun "Ben hastayım." sözünü de

⁷⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 53-55.

⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 11/394-395.

⁷⁶ el-A'râf 7/189.

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/151-152.

⁷⁸ Hûd 11/45-46.

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/199-200.

⁸⁰ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 48.

⁸¹ el-En'âm 6/75-79.

⁸² Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 51.

“gelecekte hasta olacağım” veya “ruhen yorgunum” anlamında yorumlamak gerekir.⁸³ Sâbûnî de bu konuda Mâtürîdî ile aynı çizgidedir. O, Hz. İbrâhîm’in sözlerinin ironi ve münazara yöntemi olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Dolayısıyla peygamberlerin söz ve fiilleri, onların içinde buldukları tarihsel ortam ve muhatapların durumu dikkate alınarak yorumlanmalıdır.⁸⁴

İsmet inancı etrafında gündeme gelen bir diğer konu Hz. İbrâhîm’in mümin olmayan babası için istiğfarda bulunduğu iddiasıdır. Mâtürîdî’ye göre bir peygamberin mümin olmayan bir kişi hakkında- bu kişi babası dahi olsa- bağışlanmasını istemesi doğru olmaz. Bu sebeple ilgili âyet ona göre “*Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu.*”⁸⁵ şeklindeki cümlenin ikinci kısmının Hz. İbrâhîm tarafından söylendiği anlaşılmamalıdır. Bunun yerine ikinci kısım Allah’a ait olacak şekilde anlamlandırılmalıdır. Hz. İbrâhîm “*Babamı da bağışla*” diyerek babasının bağışlanmasını istemiştir. Allah da ona “*Kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu.*” buyurarak babasının sapıklardan olduğunu bildirmiştir.⁸⁶ Bu ayrım yapılarak anlam verildiğinde Hz. İbrâhîm’in küfür üzere olan babası için istiğfarda bulunarak Rabbinden kurtulmasını dilediği sonucu çıkarılmaz.⁸⁷ Aynı konuyu değerlendiren Sâbûnî, Hz. İbrâhîm’in yaklaşımını aileye karşı hüsn-ü muaşere çerçevesinde ele alır. Hz. İbrâhîm babasının iman edeceğini umarak mağfaret talep etmiştir.⁸⁸

Hz. İbrâhîm ile ilgili ismet sıfatı bağlamında gündeme gelen hususlardan vereceğimiz son örnek Lût kavmini helak etmek için gelen meleklerle Hz. İbrâhîm’in tartıştığı iddiasıdır. Mâtürîdî, Hz. İbrâhîm’in Lût kavmini helak için gönderilen meleklerle tartışmasını⁸⁹ günah ya da hata olarak değerlendirmez. Ona göre Hz. İbrâhîm’in “*Ama orada Lût da yaşıyor!*”⁹⁰ şeklindeki itirazı yadırganacak bir durum değildir.⁹¹

Hz. Dâvûd’un mahremi olmayan bir kadına baktığına dair nakledilen rivayetler de bu kapsamda kelâmî çözümlenmeye gidilen hususlardandır. Mâtürîdî, bu olayın beşerî bir durum çerçevesinde gerçekleştiğini ve bu nedenle hata olarak değerlendirilemeyeceğini ifade eder. Ona göre Hz. Dâvûd’un kuşun hareketini anlamak üzere yerinden kalkması ve bu sırada, iradesi dışında bir kadını görmüş olması mümkündür. Hatta Mâtürîdî, herhangi bir kasıt taşımaksızın, güzelliğinden dolayı kalpte bir meyil uyanmasının da tabîî karşılanabileceğini belirtir.⁹² Sâbûnî de bu meselede benzer bir yaklaşım sergilemekte Hz. Dâvûd’un Ürya’nın eşini evin damında görmesini olağan ve bağışlanabilir bir durum olarak değerlendirmektedir. Hz. Peygamber’in, Hz. Ali’ye “Ya Ali, çok derin bir şekilde bakma, çünkü birinci görme affedilir ancak ikincisi günahtr.”⁹³

⁸³ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 12/187.

⁸⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 50.

⁸⁵ eş-Şuarâ, 26/86.

⁸⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 10/354-355.

⁸⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 16/239.

⁸⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 61.

⁸⁹ “İbrâhîm’in korkusu geçip kendisine müjde de gelince Lut kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı.” (Hûd 11/76).

⁹⁰ el-Ankebût 29/32.

⁹¹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 11/141.

⁹² Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 12/ 256-257.

⁹³ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42-43; Tirmizî, “Edeb”, 28.

uyarısı da ilk bakışın iradî olmayan bir görme olduğunu göstermekte ve bu örnek bağlamla ilişkilendirilmektedir.⁹⁴

Savaş esirlerinin öldürülmesi yahut fidye karşılığı serbest bırakılması yetkisinin devlet başkanına ait olduğunu vurgulayan Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in Bedir esirlerinin fidye karşılığında salıverilmesine karar vermesini esas itibarıyla bir hata olarak görmez. Ona göre esas ihtilaf, fidyenin ne olması gerektiği hususundadır. Bir grup esirlerin belirli bir mal karşılığında ya da Müslüman esirlerle takas edilerek serbest bırakılabileceğini savunurken diğer bir grup yalnızca Müslüman esirler karşılığında serbest bırakılabileceğini, maddî bir fidyenin caiz olmadığını ileri sürer. Mâtürîdî bu ikinci yorumun daha isabetli olduğu kanaatindedir.⁹⁵ Dolayısıyla Bedir esirlerinin serbest bırakılması meselesinde hatalı bir tutumdan söz etmek doğru olmaz. Benzer şekilde Ümmü Mektûm'a karşı Hz. Peygamber'in yüzünü ekşi(t)mesi meselesi de onun nezdinde bir hata teşkil etmez. Mâtürîdî, olayın hem insani hem de dinî yönlerini açıklayarak ismet sıfatına aykırı bir durum bulunmadığını ilgili rivayetleri tevil ederek ortaya koyar.⁹⁶ Sâbûnî de bu olayı neredeyse aynı ifadelerle ele alır ve Hz. Peygamber'in ismetine aykırı bir durum olmadığını belirtir.⁹⁷

Âyetlerin ve Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerin doğru anlaşılması noktasında dil bilimsel analizlere de müracaat edilmesi gerekir.⁹⁸ Mâtürîdî'nin rivayetlerin tevilinde başvurduğu yöntemlerden biri de semantik analizdir. O âyetlerde ya da rivayetlerde geçen kelime ve kavramları kimi zaman anlamlarının değişmesi üzerinden semantik olarak analiz ederken kimi zaman da tarihî kullanımları üzerinden filolojik açıdan analiz eder. Örneğin Hz. Mûsâ'nın kavga edenlerden birine yumruk atıp ölmesine sebep olmasını değerlendirirken âyeti dil bilimsel açıdan tevil etmekte ve âyette geçen 'Vekze' (الوكزة) kelimesinin anlamı üzerinde durmaktadır. (الوكزة) kelimesinin, "göğse vurmak" ve "itme" anlamlarına geldiğini Zeccâc (öl. 311/923), İbn Kuteybe (öl. 276/889) gibi âlimlerden nakletmekte ve Hz. Mûsâ'nın karşısındaki kişiyi öldürme kasdının olmadığını belirtmektedir.⁹⁹ Buna benzer bir analize "Tevrat levhalarının yere atılması"¹⁰⁰ olayında rastlıyoruz. Ona göre âyette bahsedilen "Tevrat levhalarını yere attı." ifadesi ile sadece "yere atmanın" anlaşılması doğru olmaz. Bu düşüncesine delil olarak ise "O, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi."¹⁰¹ âyetinde geçen الفى fillinin "yerleştirmek" anlamında olmasını örnek verir. Bu durumda "Tevrat levhalarını yere attı." ifadesi "levhaları yere koydu." şeklinde anlaşılmalıdır.¹⁰² Ona göre Hz. Mûsâ'nın levhaları yere koyması meselesinde, "الفى" fiili öfke anında yapılan bir "atma" eylemi değil, "yere bırakma" anlamındadır. Dolayısıyla bu olayda ismete aykırı bir durum yoktur. Hz. Mûsâ'nın levhaları yere koyma sebebi kardeşi Hârûn'un sakalını tutmak istemesidir.¹⁰³

⁹⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 135.

⁹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 13/415.

⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 17/61-62.

⁹⁷ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 231.

⁹⁸ Semantik yöntem için bk. H. Mehmet Soysaldı, "Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi", *Kur'an ve Dil Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu* (Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2001), 31-50; Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem", *Hikmet Yurdu* 6/11 (2013/1), 105-178.

⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/332.

¹⁰⁰ el-A'râf 7/150.

¹⁰¹ en-Nahl 16/ 1 5; Lokmân 31/10.

¹⁰² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/82.

¹⁰³ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 117

Tartışma konusu olan bu fiili, merhum Hamdi Yazır ve Hasan Basri Çantay da “attı” yerine “bırakıverip” şeklinde Hanefî-Mâtürîdî geleneğe uygun şekilde anlamlandırmışlardır.¹⁰⁴

Semantik analize dair bir başka örnek Hz. Süleyman’ın atlarının ayaklarını kestiğini/kestirdiği iddiasıdır. Mâtürîdî, Hz. Süleyman’ın kendisini meşgul etmesi ve ikinci namazını kaçırmamasından dolayı atların ayaklarını ve boyunlarını kestiğine yönelik iddiayı doğru bulmaz.¹⁰⁵ Ona göre “Onların boyunlarını ve ayaklarını kesin!” (**فَطْفِقْ مَسْحًا**) (**بِالسُّوقِ وَالْأَغْنِاقِ**) âyetinde geçen **مَسْحًا** fiili gerçek anlamında ise iki ihtimalden söz edilebilir. Atlarının ayaklarının kesilmesi Hz. Süleyman’ın şeriatında caiz olabilir. Caiz değilse bile bu emir icazetin kalkmasından önce gelmiş olabilir. Ancak ona göre burada gerçek mana yerine mecazi manayı tercih etmek daha isabetlidir. Bu durumda kesmek fiilinin “sıvazlamak” anlamında kullanıldığını söylemek gerekir. Zayıf bir ihtimal olarak Rabbini zikretmekten alıkoymalarına kefarete olarak onları kesmiş olabileceği de anlaşılabilir.¹⁰⁶ Sâbûnî’de bu konuda Mâtürîdî ile aynı kanaati paylaşmaktadır. Ona göre atların ayaklarının kesilmesi iddiası doğru ise “kendi şeriatında caiz olması” ile açıklanabilir. Ancak âyette geçen “mesh” kelimesi kesmeyi değil, sıvazlamayı ifade eder. Çünkü el, meshin aletidir.¹⁰⁷

2.3. Zelle Kavramına Yüklenen Anlam

Mâtürîdî ve Sâbûnî, zelle kavramına “küçük hata” ve “efdali terk” anlamını vermektedir. Mâtürîdî’ye göre peygamberlerin ismetine zarar vermeyen küçük hataları, “zelle” kavramıyla açıklanır. Ona göre zelle, peygamberlerin ismet sıfatıyla çelişkili olmayan, küçük hatalardır.¹⁰⁸ O, bu küçük hataları kasti işlenen günahlardan farklı olduğunu; bunların çoğunlukla iradesiz yöneliş, ani davranışlar veya bağlama göre yanlış anlaşılabilir tercihlerden kaynaklandığını ifade eder. Zelle, vahiy mekanizmasının devrede olduğu bir düzlemde gerçekleşir ve derhal ilahi uyarı ile tashih edilir. Bu nedenle nübüvvetin epistemik güvenilirliğini ya da peygamberlik makamının kutsallığını zedelemeyiz.¹⁰⁹ Ancak peygamberler, işlenmesi hâlinde nimetlerin zeval bulacağı endişesini taşıdıkları zellelerden özel koruma altında olduklarını bilmiyorlardı. Bu yüzden vahyin kesileceği ve unutturulacakları şeyleri irtikâb etmekten korku ve endişe içinde olmuşlardır.¹¹⁰ Mâtürîdî’nin zelle kavramına yüklediği bir diğer anlam ise peygamberlerin efdal olanı terk etmesidir.¹¹¹ Peygamberler, halk nazarında normal hatta muteber görülen davranışları sebebiyle itâba maruz kalabilirler. Bu durumlarda zelle bir hata olarak değil peygamberlerin efdali terk etmeleri sebebiyle uyarılmaları şeklinde anlaşılır.¹¹² Onun bu tavrının dini, ahlakî veya siyasi gerekçeleri olması muhtemeldir. Bir peygamber hata etse ve Rabb’i tarafından uyarılmış olsa da müminlerin bu husus

¹⁰⁴ bk. Türkçe Kur’an Mealleri, “A’râf 7/150” (Erişim 13 Ocak 2025).

¹⁰⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 12/269-270.

¹⁰⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 12/270.

¹⁰⁷ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 148.

¹⁰⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 5/339-340.

¹⁰⁹ Hacı İsmail Doğan, *Ebû Mansûr el Mâtürîdî’den Nûreddin es Sâbûnî’ye Peygamberlik Anlayışı* (Ankara: Oku Okut Yayınları, 2024), 139.

¹¹⁰ Mâtürîdî bu iddiasını ez-Zümer 39/66 ve el-A’lâ 87/7-8 âyetleri ile desteklemektedir. bk. Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 17/188.

¹¹¹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 13/431.

¹¹² Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 12/257; 17/62.

üzerinde durmaları edebe mugayir bir tutumdur.¹¹³ Sonuç olarak Mâtürîdî'ye göre zelle, bağlamına göre küçük hata veya efdali terk olarak anlaşılmaktadır.

Sâbûnî ise zellei Mâtürîdî ile temelde aynı kategoride görmesine rağmen onun ahlâkî-pedagojik işlevine daha fazla önem atfeder. Sâbûnî için zelle, peygamberlerin toplumdaki örnekliğini asla zedelemeyen bilakis ilahî düzeltmenin ve imtihan sürecinin bir parçası olarak ahlâkî olgunlaşmayı gösteren bir olgudur. Ona göre peygamberlerin fiillerinde bir takım "küçük hataların" olması ve akabinde uyarılmaları mümkündür.¹¹⁴ O zellei peygamberlerin kasten veya ihtiyaren değil unutarak işledikleri hatalara şekline tanımlar. Zelleye peygamberlerin daha faziletli olanı terk ederek daha az faziletli olanı tercih etmesidir şeklinde de anlam verir.¹¹⁵

Sonuç olarak hem Mâtürîdî hem de Sâbûnî zellei "küçük hatalar" ve "efdali terk" olmak üzere iki anlamda kullanmaktadır. Buna karşın Sâbûnî zelle kavramına unutulurak işlenmiş olma şartını da ilave ederek yeni bir boyut kazandırmış görünmektedir. Her iki kelâmcı ilgili âyetlerde peygamberlere atfedilen zellerin günah işleme kasdı ile yapılan kasdi filler olmadığına vurgu yapmaktadır.

2.4. Alternatif İhtimallerin Zikredilmesi

İtâb âyetleri başta olmak üzere peygamberlerin ismet sıfatı ile muarız durumların kelâmî çözümlemesinde Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin sık başvurdukları yöntemlerden biri de ihtimallerin sıralanıp sonuç ve kararın okuyucuya bırakılmasıdır. Bu durum belki kelâmî biz çözüm yolu olarak görülmeyebilir ancak her iki âlimin ismet sıfatı bağlamında buna zaman zaman müracaat ettikleri belirtilmelidir. Bu tercihleri onların bilgi anlayışları ile uyumludur. Bu usule, hakkında kesin bilgiye ulaşma imkânı olmayan konularda nihai karardan kaçınmak, tevakkuf etmek, güncel ifadesi ile bilinçli suskunluk denebilir.

Bunun en somut örneklerinden biri Hz. İbrâhim'in putları kırdıktan sonra büyük putu bırakması, olayın ortaya çıkmasından sonra 'Putları kimin kırdığı' sorusuna *"Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa!"* demesinin yalan olup olmadığı meselesidir. Mâtürîdî, bu âyetin tevili yaparken ihtimalleri şöyle sıralamaktadır:

- a) Buna göre bir kısım insanlar, Hz. İbrâhim'in sözlerinin, kendi kanaati itibarıyla aslında yalan olmasa da onlara karşı zekice bir tuzak kurma isteği açısından zahiren yalandır demişlerdir. Yine Hz. İbrâhim *"Bu benim Rabbim!"*¹¹⁶ ve *"Ben rahatsızım!"*¹¹⁷ derken de yalan söylemek istememiş olsa da bunlar zahir itibarıyla yalandır.
- b) Bazıları da söz konusu ifadelerin yalan sayılamayacağı kanaatindedir. Buna göre Hz. İbrâhim görünürde kendini onlara katılıyormuş gibi göstermek için böyle söylemiştir. Bunu yaparken amacı, ortaya koyduğu delilleri daha iyi dinlemeleri ve daha iyi benimsemelerini sağlamaktır. Bu durum da âyetin tevili, 'Herhalde bunu onlara şu büyükleri yapmıştır ya da bunu onlara şu en büyükleri yapmıştır.' şeklinde olur.

¹¹³ Günaydın, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti*, 237.

¹¹⁴ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 206; a. mlf., *el-Müntekâ*, 231. Ayrıca bk. Hacı İsmail Doğan, "Mâtürîdî Kelamcısı Nüreddin es-Sâbûnî'ye Göre Peygamberlerin Sıfatları", *Tetikik* 6 (Eylül 2024), 154.

¹¹⁵ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 206; a. mlf., *el-Müntekâ*, 231.

¹¹⁶ el-En-âm 6/76.

¹¹⁷ es-Saffât 37/88-89.

- c) Bazıları ise Hz. İbrâhim'in sözleri tevile etmeye gerek olmayıp, zahiren de yalan olmadığı kanaatindedir. Zira Hz. İbrâhim'in sözü şarta bağlıdır. Çünkü o, 'Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa!' demiştir. Böylelikle Hz. İbrâhim, büyük putun eylemi yapma ihtimalini, konuşma şartına bağlamıştır. Eğer konuşamıyorsa yapmamış demek olur ki bu durumda yalan söylememiş olur.¹¹⁸

Konuyla ilgili bu üç farklı kanaati sıralayan Mâtürîdî herhangi bir kanaatin doğruluğuna dair bir nihai bir ifade kullanmaz ve 'En doğrusunu Allah bilir.' diyerek konuyu hüküm vermeden tamamlar.

Mâtürîdî, benzer bir yorumu Hz. Lût'un sapkın kavmini helak etmek üzere görevlendirilen melekler ile yaşadığı olayın yorumunda yapmaktadır. Evine gelen misafirlere tasallut olmak isteyen kavmini vazgeçirmek için "... Ey kavmin! İşte kızlarım; sizin için en nezih olanı onlarla evlenmektir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin!..."¹¹⁹ cümlesindeki "İşte kızlarım!" ifadesi için beş farklı yorum yapıldığını belirtmekte ve buna benzer başka yorumların da yapılabileceğini eklemektedir.¹²⁰ Ancak hangi yorumunun isabetli olduğunu ya da kendisinin hangisine katıldığını belirtmemektedir. Hz. Yâkûb'un, Yûsuf sûresinde kendi evlatları tarafından dile getirilen "çocukları arasında ayırım yaptığı"¹²¹ iddiasında benzer bir tavır sergileyen Mâtürîdî, ayrımcılık iddiasını kabul etmemekte ve insani olarak farklı muameleye sebep olabilecek beş sebep saymaktadır.¹²² Ancak âyette geçen "insani sebebin" ne olduğunu açıkça belirtmemektedir.

Zahiren ismete mugayir gibi gözüken durumlara dair ihtimalleri sıralayıp sonucu okuyucuya bırakma hususunda Sâbûnî'nin en bariz örneği, Hz. Yûsuf'un zindanda kalma süresinin uzaması hususunda dile getirilen yorumlara verdiği cevaptır. Sâbûnî, Hz. Yûsuf'u hatalı gören yahut töhmet altında bırakan yorumları isabetli bulmaz ve hapisten çıkma süresinin uzamasını beş gerekçe ile izah eder. "Allah dışında başkasından yardım istediği için cezalandırıldı ve birkaç yıl daha hapiste kaldı." şeklindeki yorumlar ona göre "Çok kötüdür." (kelâmun vahşun=حش وکلام). Burada Allah'ın dışındaki varlıklardan yardım isteme yoktur aksine sebepleri kullanma vardır ki bu da caizdir.¹²³ O, burada sıraladığı beş gerekçenin her birinin bir sebep olabileceğine dikkat çeker ancak hangisinin kesin doğru olduğunu belirtmez.

2.5. Hata Olarak Kabul Edilen Fiiller

Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin peygamberlere atfedilen birtakım hataları günah olarak değerlendirmedikleri, bu hataları zelle olarak isimlendirdikleri, zelleyi ise daha faziletli olanı terk etmek şeklinde anladıklarını yukarıda ifade etmiştik. Buna karşın onların itâb âyetlerinde yer alan bazı hususları zelle dairesinde değerlendirmedikleri ve bahsedilen hususları hata olarak gördüklerini anlaşılmaktadır. Örneğin Hz. Âdem'in 'yasak

¹¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 9/388.

¹¹⁹ Hûd 11/77-79.

¹²⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7/236.

¹²¹ "Hani kardeşleri demişlerdi ki: Yusuf ile öz kardeşi babamızın gözündeki bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlıgı içinde!" (Yûsuf 12/8).

¹²² Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7/301-302.

¹²³ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 74. Sebeplere sarılmanın uygunluğu noktasında Mâtürîdî ve Sâbûnî aynı kanaattedir. bk. Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7/339.

meyveden yemesi' olayında Sâbûnî şu açıklamayı yapmaktadır: "Zelle peygamberlerin kasten veya ihtiyaren değil de unutarak işledikleri hatalara denir. Zelle peygamberlerin daha faziletli olanı terk ederek daha az faziletli olanı tercih etmesidir. Hz. Âdem hariç bütün nebiler hakkında söz konusu yaklaşım geçerlidir. Ancak Hz. Âdem'in 'yasak meyveden yemesi' daha az faziletli olanı tercih etmek olarak yorumlanamaz."¹²⁴ Dolayısıyla Sâbûnî'ye göre Hz. Âdem'in yasak meyveden yemesi bir hatadır. Mâtürîdî ise Hz. Âdem'in cennette yasak meyveden yemelerini unutulmuş bir hata olarak görür. Zira onlar yaptıkları eylemin sonucunu bilmemekte idirler ve unutarak hata etmişlerdir. Bu eylem her ne kadar unutulmuş gerçekleşse de zulüm ve isyan anlamına geliyordu. Allah daha sonra hataen, unutarak ve yapmaya mecbur kalınan şeylerin sorumluluğunu Hz. Muhammed'in ümmetinden kaldırmıştır. Mâtürîdî'nin bu mesele hakkındaki genel kanaatini "sonucunu bilselerdi yapmazlardı."¹²⁵ şeklinde ifade etmek mümkündür.

Sâbûnî, Hz. Dâvûd'un Ürya isimli bir kadının eşini savaşa göndermesi ve bu kişinin savaşta ölmesinin ardından Ürya ile evlenmesi meselesinde de Hz. Dâvûd'un hata ettiğini belirtmektedir. Ancak bu hata fıkhen mümkün olmayan ya da dinen yasak bir eylemi yapmaktan dolayı değildir. Hz. Dâvûd'un hata olarak görülecek davranışı Ürya ile evlenmekte acele etmesindedir. Dolayısıyla Hz. Dâvûd, acele etmesi sebebiyle uyarılmıştır.¹²⁶

Hz. Yûnus'un, "Öfkeli bir hâlde geçip gitmesi"¹²⁷ meselesinde Mâtürîdî, birden çok sebep sıralamaktadır. Ona göre Hz. Yûnus kendisi ve kavmi için faydalı olsa bile izinsiz görev yerinden ayrıldığı için Allah tarafından azarlanmıştır.¹²⁸ Ancak Mâtürîdî'ye göre bu durum da günah olarak değerlendirilemez. Çünkü bu eylemin birtakım güzel amaçları vardır.¹²⁹ Aynı tutumu benimseyen Sâbûnî'ye göre de burada günah yoktur ancak acele etmesi dolayısıyla hatadan söz edilebilir.¹³⁰

Verilen örnekler incelendiğinde peygamberlerin Allah tarafından uyarılmalarına yol açan eylemler, her iki âlim tarafından da hata olarak aktarılmaktadır. Ancak bu hatalar isyan kastı taşıyan kasıtlı günahlar olarak değerlendirilmemiştir. İsmet sıfatı peygamberlerin görevlerini en iyi şekilde yapabilmeleri için Allah tarafından sağlanan büyük günahlardan koruma zırhıdır. Dolayısıyla bahsedilen örnekler, günah kapsamında değerlendirilen hususlar değildir.

Sonuç

Bu çalışma, İmam Mâtürîdî ile Nüreddin es-Sâbûnî'nin peygamberlere atfedilen hatalara dair geliştirdikleri kelâmî çözümlenmeleri mukayeseli bir biçimde ele alarak ismet sıfatının anlamı, kapsamı ve sınırlarının yeniden düşünülmesine imkân sağlamıştır. İnceleme sonucunda her iki mütekellimin de ismet sıfatını nübüvvetin vazgeçilmez bir

¹²⁴ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 206.

¹²⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 5/340-341.

¹²⁶ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 136.

¹²⁷ "Zümmûn'u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir hâlde geçip gitmiş, bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde, 'Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!' diyerek yalvardı." (*el-Enbiyâ* 21/87); "Vaktiyle o, yüklü bir tekneyle ülkesinden kaçmıştı." (*es-Saffât* 37/140).

¹²⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlât* 9/411- 412, 12/209-210.

¹²⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 17/62-63.

¹³⁰ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 172-173.

unsuru olarak gördüğü; ancak bu sıfatı temellendirirken farklı metodolojik ve vurgu merkezli yaklaşımlar geliştirdikleri tespit edilmiştir. Bu farklı yaklaşımlar, ismet sıfatının hem teorik düzlemde hem de Kur'an'daki itâb âyetlerinin yorumlanmasında iki âlimi aynı çizgide buluşturmakla birlikte detaylarda küçük farklılaşmalara sebep olduğu da anlaşılmıştır.

Çalışma, peygamberlere nispet edilen fiillerin değerlendirilmesinde her iki âlimin de rivayet tenkidi, semantik analiz, bağlam merkezli yorum ve pedagojik-teolojik gerekçeleştirme gibi yöntemlere başvurduğunu ortaya koymuştur. Rivayetlerin sahihliğinin titizlikle incelenmesi, zahiren ismete aykırı görünen âyetlerin tevil edilmesi ve farklı ihtimallerin okuyucuya bırakılması, her iki mütekellimin de Kur'an bütünlüğünü ve ismet ilkesini koruma konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Bununla birlikte bazı örneklerde-Hz. Âdem, Hz. Dâvûd ve Hz. Yûnus kıssalarında-zellenin ötesinde "hata" kabul edilen durumların varlığı, ismet tartışmalarında mutlak ve sınırsız bir masumiyet anlayışının klasik geleneğin bütününde karşılık bulmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda Mâtürîdî kelâm geleneğinin rasyonel karakterini yansıttığı gibi peygamberlerin konumunu beşerî zayıflıklardan arındırma gayretinin de bir göstergesidir.

Elde edilen bulgular, Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin analitik ve ihtiyatlı yorumları, peygamberlerin hem beşerî özelliklerini hem de nübüvvet makamına özgü ilahî destek ve korumayı birlikte merkeze alan bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bakımdan, günümüzde özellikle popüler tartışmalarda ortaya çıkan peygamber algısı kırılmalarını gidermeye yönelik çalışmalarda, klasik kelâmın metodik mirası önemli bir referans kaynağı olma niteliğini korumaktadır. Sonuç olarak, her iki düşünürün yaklaşımı günümüz nübüvvet tartışmalarında görülen iki aşırı yaklaşımın—peygamberleri sıradan insanlar gibi hata ve günah işlemeye açık gören anlayış ile peygamberleri tamamen insanüstü varlıklara dönüştüren yaklaşımın—klasik kelâm düşüncesi tarafından dengelendiğini göstermektedir. Bu anlayış, hem kelâmî düşünce içinde peygamberlik müessesesinin tutarlılığını sağlamış hem de Kur'an'daki itâb âyetlerini rasyonel bir temelde açıklama imkânı sunmuştur. Dolayısıyla Mâtürîdî ve Sâbûnî'nin ismet anlayışları, günümüzde nübüvvet tartışmalarının sağlıklı bir zeminde ele alınabilmesi açısından önemli bir referans noktası teşkil etmektedir. Bu bağlamda ismet, peygamberlerin büyük ve çirkin günahları işlemekten ve tebliğde hata etmekten, kendi iradelerinin yanı sıra Allah'ın korumasıyla da korunmaları olarak tanımlanabilir ve bu şekilde ders kitaplarında öğretilir.

Kur'an'daki itâb âyetlerinin çağdaş hermenötik yöntemlerle yeniden okunması hem kelâm geleneğinin sürekliliğini hem de güncel yorum imkânlarını birlikte değerlendiren yeni bir araştırma hattı oluşturabilir. Bu bağlamda peygamberlerin insan oluşu ile ilahî koruma arasındaki ilişkinin daha geniş disiplinler arası çalışmalarda ele alınması, nübüvvet anlayışının hem teorik hem de pratik düzeyde daha kuşatıcı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Önemine binaen ulaşılan sonuçlar maddeler hâlinde sıralanmıştır:

- 1) İsmeti, peygamberlerin büyük ve çirkin günahları işlemekten ve tebliğde hata etmekten, kendi iradelerinin yanı sıra Allah'ın korumasıyla da korunmalarıdır.
- 2) Her iki mütekellim, tefsir kitaplarında sıkça aktarılan rivayetlerin tahlil ve tenkit edilmeden kabul edilmesini uygun görmemekte; ismete aykırı durumları ise reddetmektedir.

- 3) Peygamberlerin söz ve fiilleri, içinde buldukları tarihsel ortam ve muhatapların durumu dikkate alınarak yorumlanmalıdır.
- 4) Her iki mütekellim, hakkında kesin bilgiye ulaşılamayan konularda nihai hüküm vermekten kaçınmakta ve tevakkuf (bilinçli suskunluk) tavrını benimsemektedir.
- 5) Zelle, peygamberlerin ismet sıfatıyla çelişmeyen küçük sürçmelerdir. Bu tür hatalar, kasıtlı olarak işlenen günahlardan farklıdır. Çoğu zaman irade dışı yönelişlerden, ani davranışlardan veya bağlama göre farklı anlamlandırılabilir tercihlerden kaynaklanır. Her iki mütekellim, zelle kavramına peygamberlerin daha faziletli olanı terk etmeleri anlamını da yüklemektedir.
- 6) İncelenen âyetler özelinde merhum Hamdi Yazır ve Hasan Basri Çantay'ın meâllerinin Hanefî-Mâtürîdî geleneğinin kabullerine, mevcut yaygın meâllerden daha yakın olduğu tespit edilmiştir.
- 7) Hanefî-Mâtürîdî geleneğinin temel kabullerini dikkate alan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanacak bir Türkçe meâl ihtiyacının bulunduğu anlaşılmıştır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Etik Beyan	* Bu çalışma Dr. Abdullah Demir danışmanlığında 2023 yılında tamamladığımız "Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ile Nûreddin es-Sâbûnî'nin Nübüvvet Anlayışlarının Mukayesesi" adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, Türkiye, 2023). Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (% 80), 2. Yazar (% 20) Veri Toplanması: 1. Yazar (% 80), 2. Yazar (% 20) Veri Analizi: 1. Yazar (% 70), 2. Yazar (% 30). Makalenin Yazımı: 1. Yazar (% 70), 2. Yazar (% 30). Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (% 70), 2. Yazar (% 30).
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	** This study was prepared based on the doctoral dissertation titled "A Comparison of the Understandings of Prophethood of Abû Mansûr al-Mâtürîdî and Nûr al-Dîn al-Şâbûnî," which we completed in 2023 under the supervision of Dr. Abdullah Demir (Sivas: Sivas Cumhuriyet University, Doctoral Dissertation, Türkiye, 2023). It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and that all works utilized are indicated in the bibliography.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (% 80), 2. Author (% 20) Data Acquisition: 1. Author (% 80), 2. Author (% 20) Data Analysis: 1. Author (% 70), 2. Author (% 30) Writing up: 1. Author (% 70), 2. Author (% 30) Submission and Revision: 1. Author (% 70), 2. Author (% 30)

Kaynakça | References

Acar, Mahmut. *Ehl-i sünnet, Şia ve Mu'tezile'ye Göre Peygamberlerin İsmeti*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Acar, Mahmut. *Bütün Yönleriyle Ehl-i sünnet, Şia ve Mu'tezile'ye Göre Peygamberlerin İsmeti*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022.

Âmidî, Seyfeddin. *Ebkâru'l-efkâr fi usûli'd-dîn*. thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1424/2004.

Bâkîllânî, Ebû Bekr. *et-Temhîd*. Beyrut: Müessesetü'l-Kutub es-Sekâfiyye, 1987.

Bulut, Mehmet. "İsmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/134-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Can, Mustafa. *Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvete Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Cüveynî, İmamü'l-Harameyn. *el-İrşâd*. thk. Muhammed Yusuf Musa - Ali Abdulmun'im Abdulhamid. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1950.

Demir, Abdullah. *Ebû İshâk es-Saffâr'ın Kelâm Yöntemi*. İstanbul: İSAM yayınları, 2018.

Doğan, Hacı İsmail. *Ebû Mansur el-Mâtürîdî'den Nüreddin es-Sâbûnî'ye Peygamberlik Anlayışı*. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2024.

Doğan, Hacı İsmail. "Mâtürîdî Kelâmcısı Nüreddin es-Sâbûnî'ye Göre Peygamberlerin Sıfatları". *Tetkik* 6 (Eylül 2024), 139-163. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1489506>

Doğan, Mehmet Zeki. "Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed Dışındaki Peygamberlere Yapılan Uyarıların Analizi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2021), 102-135. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.908039>

Ebû Hanîfe. *el-Âlim ve'l-Müteallim*. nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1949.

Ebû Hanîfe. *İmam-ı A'zâm'ın Beş Eseri (el-Fıkhü'l-Ekber)*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981.

Eş'arî, Ebû'l-Hasan. *İlk Dönem İslam Mezhepleri*. çev. Ömer Aydın. İstanbul: Kabcı Yayınları, 2005.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed. *el-Kâmûsü'l-Muḥîṭ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.

Gazzâlî, Ebû Hamid. *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*. Beyrut: Dârü'l-Âfâk, 1998.

Günaydın, Fatma. *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Hasan, Ahmad. "The Concept of Infallibility in Islam". *Islamic Studies* 11/1 (1972), 1-11. <http://www.jstor.org/stable/20833049>

İbn Manzûr. Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr, 1414.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât: Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Basım, 2012.

- Kādî Abdülcebbar. *el-Muğnî*. Mısır: Vezâretü's-Sakâfe ve'l-İrşâd al-Kûmî, 1962.
- Kanan, Orhan. *Kur'an'da Peygamberlerin İsmeti ile Alakalı Kelimelerin Semantik Tahlili*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem". *Hikmet Yurdu* 6/11 (2013), 105-178.
- Koloğlu, Orhan Şener. *Cübbâilerin Kelâm Sistemi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Köksal, Emre. İlk Dönem Kelamında Nübüvvet Tartışmaları-Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında-. Ankara: Fecr Yayınları, 2025.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*. ed. Yûsuf Şevki Yavuz. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn. *Tebzirâtü'l-edille*. thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Okumuş, Mesut. "Kelâm-ı İlahî Oluşunun Kanıtı Olarak Hz. Peygamber'e Yönelik Uyarı ve Tehditler". *İslâmî İlimler Dergisi* 1/1 (Bahar 2006), 27-49. <https://izlik.org/JA32HU46YK>
- Özdemir, Ahmet. "Fahreddin Râzî'de Peygamberlerin İsmeti Meselesi". *Turkish Studies* 13/9 (2018), 195-212. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13366>
- Pezdevî, Ebü'l-Yüsr. *Ehl-i Sünnet Akaidi*. çev. Şerafeddin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Râzî, Fahreddin. *Peygamberlerin Masumiyeti*. çev. Hasan Fehmi Ulus. İstanbul: İlim Yayınları, 1986.
- Râzî, Fahreddin. *Kelama Giriş*. çev. Hüseyin Atay. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsir-i Kebir (Mefâtihu'l-gayb)*. ed. Ahmet Hikmet Ünalmuş. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1989.
- Sâbûnî, Nüreddin. *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*. thk. Mehmet Bulut. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014/1435.
- Sâbûnî, Nüreddin. *el-Kifâye fi'l-hidâye*. thk. Muhammed Aruçi. İstanbul: İSAM Yayınları, 1435/2014.
- Sâbûnî, Nüreddin. *Mâtürîdîyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 18. Basım, 2020.
- Sancaklı, Saffet. "Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri Açısından Kur'an-ı Kerim'de Kendisini Uyarın Âyetlerin Analizi". *İslami Araştırmalar Dergisi* 15/3 (2002) 435-466.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Kelâmcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi". *Dinî Araştırmalar* 3/8 (2000), 163-188. <https://izlik.org/JA28CT56RE>
- Soysaldı, Hacı Mehmet. "Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi". *Kur'an ve Dil Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu*. 31-50. Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2001.

Tay, Mesut. "Abese Suresi Bağlamında Hz. Peygamber'e Yöneltilen 'İtâb' Ayetleri". *Bitlis İslamiyat Dergisi* 3/2 (Aralık 2021), 50-64. <https://doi.org/10.53442/bider.vi.1026043>

Teftâzânî, Sa'deddin. *Şerhü'l-Akâid*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017.

Turan, Abdülbaki. "Kur'ân-ı Kerim'deki İtâb Âyetleri." *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1990), 57-75. <https://izlik.org/JA66BW32XA>

Türkçe Kur'an Mealleri. "A'râf 7/150". Erişim 13 Ocak 2026. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=7&ayet=150>

Ünverdi, Mustafa "Hz. Peygamber'in Ayrıcalıklı Yönlerinin Tevarüs Etmesinin İmkânı (İsmet Sıfatı Örneği)". *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2015), 373-409. <https://doi.org/10.18317/kader.07813>

Yıldırım, Zeki. "Kur'an'da Peygamberlerin İsmet Sıfatı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 81-112. <https://izlik.org/JA69MJ94TD>

Yurdağür, Metin. "Haşviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/426-427. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Zebîdî, Murtazâ. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 1965.